

Submission: 19.06.2019
Acceptance: 31.07.2019

AB'ye Tam Üyelik Sürecinde Türkiye Tarım Sektörünün OTP'ye Uyum Çalışmaları

Rıdvan Sağlık, Pelin Yantur¹

AB'ye Tam Üyelik Sürecinde Türkiye Tarım Sektörünün OTP'ye Uyum Çalışmaları

Öz

Tarım sektörü yaşamsal temel ihtiyaç olan gıdanın ana temin kaynağı olması sebebiyle büyük bir öneme sahiptir. Bununla birlikte ülkelerin milli gelirine, istihdamına, dış ticaretine olan etkileri ve sanayiye hammadde temini açısından değerlendirildiğinde ise stratejik önem arz etmektedir. Bu nedenle ülkeler tarım sektörüne yönelik doğru ve sürdürülebilir politikalar üretmeye ve uygulamaya özen göstermektedir. Türkiye açısından tarım politikalarının belirlenmesi ve uygulaması aşamasında Avrupa Birliği (AB) ile olan entegrasyon çalışmaları önemli yer tutmaktadır. Dolayısıyla AB ile olan ilişkilerin gelişim şekli ve sonuçları Türk tarım sektörü üzerinde çok yönlü etkiler ortaya çıkarmaktadır. Bu çalışmada AB ile Türkiye tarımı arasında tarımsal nüfus, ekonomik ve yapısal açıdan büyük farklılıkların bulunması uyumu zorlaştıran etkenler olarak tespit edilmiştir. Bu çerçevede AB'nin Ortak Tarım Politikası'na (OTP) uyumun ve tam üyeliğin getireceği maliyetin boyutu hem AB hem de Türkiye için ilişkilerin geleceği açısından belirleyici olacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: AB, OTP, Tarım, Türkiye, Tarım Politikası

Adaptation of Turkish Agriculture Sector to the CAP in the Process of Full Membership to the EU

Abstract

Agriculture sector has vital importance as it is the main source of producing food. In addition, it has strategic importance when national incomes, employment and providing raw material for industry, and foreign trade are taken into account. In this context, countries take care of producing right and sustainable policies towards the agriculture sector. In Turkey, at the stage of deciding on agricultural policies and putting them into practice, the European integration process is an important matter. Therefore, the development of relations between Turkey and the European Union (EU) has crucial impacts on the Turkish agricultural sector. In this research, it is stated that in terms of agricultural populations, structure of the economies Turkey and the EU reflect striking differences. These differences prevent adaptation of Turkey to the European Common Agriculture Policy (CAP). In this respect, it is concluded that the agriculture sector will be the major determinant of the cost of Turkey's full membership to the EU and the direction of the relations between Turkey and the EU.

Keywords: EU, CAP, Agriculture, Turkey, Agricultural Policy

1. Giriş

Tarihsel süreç içerisinde değişimler göstermekle birlikte kıtlık endişesi ile birlikte yeterli ve sağlıklı gıdanın temini konusu ülke politikalarının belirlenmesinde önemli yer tutmuştur. Bu doğrultuda gıda alanında dışa bağımlılığı azaltarak verimliliği arttırmak, katma değeri yüksek rekabet gücü olan ürünler üretmek, tarım sektörü çalışanlarının sosyo-ekonomik refah düzeylerini yükseltmek ve ülke ekonomisine olan katkısını arttırmak tarım politikalarının temel amaçlarını oluşturmaktadır.

Avrupa Birliği (AB), İkinci Dünya Savaşı döneminde oluşan gıda yetersizliğinden edindiği tecrübe ile birlikte tarım sektörüne özel önem vermiş ve nihayetinde 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe giren Roma Anlaşması ile Ortak Tarım Politikası (OTP) oluşturulmuştur. Günümüzde AB mevzuatının neredeyse yarısını OTP uygulamaları içermektedir. OTP'ye AB bütçesinin

¹ Assistant Professor. Istanbul Yeni Yuzyil University, Department of Political Science and International Relations, Istanbul, TURKEY. pelin.yantur@yeniyyuzuil.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2558-6218>

den ayrılan pay ise 2017 yılında yüzde 39 düzeyinde gerçekleşmiştir. AB, OTP ile birlikte tarım sektörünün sorunlarını büyük ölçüde çözmüş ve tarımsal üretim hacmini arttırarak önce kendine yeter hale gelerek devamında tüketim kapasitesinin üzerinde hacme ulaşmıştır. GSYH içinde tarımsal hasılanın payı yüzde 1,3 düzeyinde olup, istihdam içindeki payı ortalama yüzde 5 düzeyindedir. Batı Avrupa ülkelerinde tarımsal istihdam yüzde 1'lere kadar gerilemektedir. Bu kadar düşük oranlı işgücü ile yüksek üretim hacmine ulaşmak doğru tarım politikaları geliştirildiğinin en önemli göstergesidir.

Türkiye'deki istihdamının yaklaşık yüzde 20'sini tarım sektörü oluşturmakta bununla birlikte GSYH 'da ki payı ise yüzde 7 düzeyinde gerçekleşmektedir. Bu sebeple AB ye oranla Türkiye ekonomisi açısından tarım sektörü farklı stratejik önem arz etmektedir. Ancak AB tarımı ile Türkiye tarımı kıyaslandığında büyük farklılıkların ve sorunların olduğu görülmektedir. Türkiye tarım sektöründe dağınık ve parçalı arazi yapısı, küçük ölçekli işletmelerin çokluğu, tarımsal veri yetersizliği ve yanlışlıkları, kentsel/kırsal kavram kargaşası, Doğu ve Güneydoğu Anadolu topraklarındaki feodal yapı başlıca sorunlar olup, bu durum AB'ye uyumu güç ve karmaşık hale getirmektedir.

Bu makalenin birinci bölümde AB ile Türkiye'nin tarımsal ilişkilerinin tarihsel süreci dönemsel olarak incelenmekte, ikinci bölümde ekonomik katkı, tarımsal yapı ve üretim miktarları açısından kıyaslanmaktadır. Üçüncü bölümde Türkiye tarım sektörünün AB OTP'sine uyum çalışmaları ile bunun sonucunda oluşan ve oluşabilecek olan etkiler ele alınmaktadır

2. AB ile Türkiye'nin Tarımsal İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk bilim, sanat, devlet yönetimi, tarım, ticaret, ekonomi, ulaşım konularında dünyada ileri seviyede olan Batı uygarlığına Türk devletinin katılması gerektiğine dikkat çekmiştir. Bu doğrultuda, Adnan Menderes hükümeti de Roma Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinden 19 ay sonra, Avrupa'nın oluşturduğu en büyük ekonomik topluluk olan Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) üyelik talebiyle, Temmuz 1959'da başvurmuştur (Karluk, 2007, ss. 439-440).

Görüşmeler dört yıl sürmüş ve 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanıp, 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe giren Ankara Antlaşması ile Türkiye AB ilişkilerinin temeli atılmıştır. Antlaşmada amaçlanan durum, Türkiye ekonomisinin kalkınması için, çalışanların çalışma düzeyi ve yaşam şartlarının iyileştirilmesini göz önünde bulundurarak, taraflar arasında ekonomik ve ticari ilişkilerin dengeli ve sürekli olarak güçlendirilmesidir. Ankara Antlaşması üç safhadan oluşmakta olup bunlar aşağıda detaylı olarak ele alacağımız hazırlık dönemi, geçiş dönemi ve son dönemdir (Gaytancıoğlu, 2009, ss. 172-173).

Bu çerçevede Topluluk ile Türkiye arasında ilişkilerin dayanağını, anlaşma, katma protokol, Ortaklık Konseyi Kararları, Ortaklık Belgeleri ve Ulusal Programlar oluşturmaktadır. Tüm bunların tarımla ilgili ana çerçevesini ise; serbest dolaşım ekseninde Türk tarımının OTP'ye uyumu, tarım ürünleri ticaretinde karşılıklı tercihli rejim uygulamaları ve işlenmiş tarım ürünleri oluşturmaktadır. Türkiye tarımının OTP'ye uyumu birinci öncelikli konu olup, uyumdan sonra gerçekleşecek olan tarımsal ürünlerin serbest dolaşımı ile birlikte tercihli rejim ve işlenmiş ürünlerin konusu kendiliğinden son bulacaktır (Candan, 2004, s. 33).

2.1. Hazırlık Dönemi

Hazırlık dönemi Ankara Antlaşmasının yürürlüğe girmesi ile başlayıp 1 Ocak 1973 tarihine kadar olan ve Türkiye ekonomisi ile topluluk ekonomisi arasındaki farkı azaltmak amacıyla Türkiye'ye tek taraflı ödümlerin verildiği dönemi kapsamaktadır. Beş yıl sürmesi öngörülen bu

dönem dokuz yıl sürmüş olup, dönemin Türkiye açısından en önemli kazanımı Türkiye'ye tek taraflı 'tarife kotaları'nın² açılmış olmasıdır. Ancak fındık dışındaki ürünlerde arz yetersizliği ve talep esnekliğinden kaynaklı olarak kotalar doldurulamamış, Türkiye'nin ihracatında kayda değer bir artış gerçekleşmemiştir. Topluluğa yapılan ihracat 1963 ile 1969 yılları arasında ortalama yüzde 9 artmıştır. İthalatta ise topluluğun payında önemli bir artış gerçekleşmiş, toplam ithalatta 1963 yılında yüzde 29 olan payı 1973 yılında yüzde 42'ye yükselmiştir (Karluk 2007, ss. 455-456)

Türkiye'ye herhangi bir yükümlülüğün yüklenmediği bu dönemde topluluk tarafından destek kapsamında mali yardım, ticari kolaylık ve kredi desteği verilmiştir. Bu kapsamda Türkiye'ye 175 milyon ECU³ destek sağlanmıştır. Avrupa Yatırım Bankası üzerinden sağlanan bu yardım aynı zamanda Keban Barajı ve Boğaz köprüsü yapımında kullanılmıştır (Gürlük ve Turan 2013, ss. 43-44).

2.2. Geçiş Dönemi

Türkiye ile topluluk arasında geçiş döneminin başlatılması için müzakereler yapılmış ve 23 Kasım 1970'te Katma Protokol imzalanmıştır. Bu çerçevede üye ülkelerin parlamentoları tarafından onaylanması gereken protokolle zaman kaybı yaşanmaması için, 1 Eylül 1971 tarihinde yapılan Geçici Protokol ile fiilen geçiş dönemine ilişkin yükümlülükler başlamıştır. TBMM ve T.C. Senatosu tarafından onaylanan katma protokol, üye ülke parlamentolarının da onayından sonra 1 Ocak 1973 tarihinden itibaren hukuken yürürlüğe girmiştir. Katma Protokol ile geçiş döneminin şartları, yöntemleri, öncelikleri ve süreleri belirlenmiştir (Yılmaz 2009, ss. 34-35).

Bu doğrultuda 22 yılın sonunda, yani 1995 yılında Türkiye'nin OTP'ye uyum sağlayabilmek için gerekli tedbirleri alması öngörülmüştür. Tarımla ilgili katma protokole göre Topluluk Türk tarımının gelişimini göz önünde tutacak, bu amaca ulaşmak için Türk tarafı yararlı tüm unsurları topluluğa bildirecek, topluluk ise komisyon marifetiyle tavsiye ve teklifte bulunacak, 22 yılın sonunda konsey uyumun gerçekleştiği yönünde karar verirse serbest dolaşımının hükümlerini belirleyecektir.

Ayrıca Ortaklık Konseyine uyum için belirlenen tarihi değiştirme hakkı verilmiştir. Ayrıca Katma Protokol'de bu dönem süresince tarımsal ürün ticaretinde karşılıklı tavizler verilmesi karara bağlanmış olup, 1/80 sayılı Ortaklık Konseyi kararıyla da uygulanmaya başlanmıştır (Candan 2004, ss. 33-34).

Hazırlık döneminden farklı olarak geçiş döneminde Türkiye'de yükümlülük altına sokulmuştur. Türkiye yükümlülüklerini yerine getirerek topluluk ile Gümrük Birliği oluşturmayı taahhüt etmiştir. Oluşturulacak Gümrük Birliği'nin sanayi ürünlerini kapsamaması, tarım ürünleri için ise ortak tarım politikasına uyumun izlenmesi öngörülmüştür (Karluk, 2007, s. 456).

Türkiye katma protokolle belirlenen geçiş sürecinin bitmesinden 8 yıl önce 14 Nisan 1987 tarihinde Avrupa Birliği'ne tam üyelik başvurusu yapmıştır. Roma Antlaşması'nın 237. maddesine dayanarak yapılan bu başvuru, Konseyin 5 Şubat 1990 tarihindeki kararıyla olumsuz sonuçlanmıştır. Kararda Türkiye ile tam üyelik statüsü geçiş çalışmalarının başlatılmasının mümkün olmadığı belirtilmektedir. Ancak tam üyelik hakkının devam ettiği belirtilmiş olup tekraren tam üyelik başvurusu için tarih verilmemiştir. Ortaya çıkan bu durumdan sonra Türkiye, tam üyelik gerçekleşmemesine rağmen ileride gerçekleşir umuduyla Gümrük Birliği'ne girebileceğini kabul etmiştir.

² Tarife Kotası: Bir mal ya da mal grubunun gümrük vergisi oranlarında belirli bir miktar veya değer için indirim yapılması ya da muafiyet sağlanmasını ifade eder.

³ ECU (European Currency Unit): Dönemin Avrupa para birimi

Tam üyelik gerçekleşmeden Gümrük Birliği'ne giren ilk ülke Türkiye olmuştur (Dinler 2014, ss. 370-371). Bu doğrultuda Ortaklık Konseyinin 1/95 sayılı kararı ile katma protokolün geçiş süreci sonlanmış olup, Gümrük Birliği'nin oluşturulması kararlaştırılmıştır. 13 Aralık 1995 tarihinde Avrupa Parlamentosu tarafından onaylanan bu karar 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir. Geçen 22 yıllık süre içinde OTP 'ye uyum konusunda Türk tarımı önemli bir gelişim gösteremediğinden işlenmiş ürünler hariç tarım ürünleri Gümrük Birliği dışında kalmıştır. Ancak 1/98 sayılı Ortaklık Konseyi kararı ile katma protokol gereği tarımsal ürünlere uygulanan tavizlerin kapsamı genişletilmiştir (Acar ve Aytüre 2014, s. 200).

2.3. Tam Üyelğe Aday Statüsünün Tekrar Kazanılması ve Sonrası Dönem

Türkiye ile AB ilişkilerinde 1999 yılına kadar istikrarsız bir süreç işlemiştir. 1999 Marmara depreminden sonra AB'nin Türkiye'ye 500-600 milyon Avroluk kredi yardımı yapılması için aldığı karar ve aynı yılın ekim ayında yayınlanan ikinci ilerleme raporunda Gümrük Birliği sürecinden sonra Türkiye'nin ortaya koyduğu olumlu performansın vurgulanmış olması ile ilişkiler tekrar ivme kazanmıştır.

Buradan hareketle 1999'un Aralık ayında AB Devlet ve Hükümet Başkanları arasında gerçekleştirilen Helsinki Zirvesi'nde Türkiye tekrar aday ülke olarak kabul edilmiştir. Bu çerçevede Türkiye katılım stratejisinden faydalanabilecek, aday diğer ülkelerle gerçekleştirilen toplantılara katılabilecek ve katılım öncesi mali desteklerden istifade edebilecektir.

Katılım öncesi geliştirilen stratejiye göre öncelikle AB hazırlayacağı Katılım Ortaklık Belgesi (KOB) ile kısa ve orta vadeli beklentilerini Türkiye'ye bildirecek, sonrasında mali unsurların belirlendiği çerçeve yönetmelik hazırlanacaktır. Türkiye ise AB müktesebatının üstlenilmesine yönelik Ulusal Programlar oluşturacaktır (Gürlük ve Turan 2013, ss. 46-47).

Türkiye AB ilişkilerinde tarım sektörü ile ilgili olarak önemli gelişme 2003 yılı Nisan ayında açıklanan KOB ile gerçekleşmiştir. Buna göre Türkiye'nin OTP'ye uyum konusundaki yükümlülükleri aşağıdaki gibidir (Candan 2004, ss. 37-38).

- a. *Kısa vadede getirilen yükümlülükler:* Hayvan kayıt sistemi oluşturulmasının tamamlanması, arazi parsel tanımlama sistemleri için hazırlık çalışmaları yapılması, AB kırsal kalkınma ve orman politikasına yönelik giriş stratejisinin hazırlanması, hayvan hastalıklarının önlenmesi için veterinerlik yasasının AB müktesebatına uygun olarak çıkarılması, sınır kontrol sisteminin AB'ye uyumlu hale getirilmesi, hayvan ve bitki sağlığına ilişkin AB müktesebatının ulusal mevzuata aktarılması için program belirlenmesidir.
- b. *Orta vadede getirilen yükümlülükler:* Bütünleştirilmiş idari ve denetim sisteminin kurulması, AB kırsal kalkınma ve orman politikalarının uygulanmasını sağlayacak idari yapının oluşturulması, ortak pazar yapılarının kurulması ve piyasanın izlenebilirliğini arttıracak mekanizmaların geliştirilmesi, Üçüncü Ülkeler Sınır Kontrolü Görevleri Sisteminin güncellenmesine yönelik takvim belirlenmesi, gıda güvenliği ve kontrol yapısının AB standartlarına göre iyileştirilmesi, halk sağlığı ve hijyeni standartlarına uyum için gıda işleme tesislerinin modernizasyonu konusunda takvim belirlenmesidir.

KOB çerçevesinde Türkiye yükümlülükleri gereği, 25 Temmuz 2003 tarihinde resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Gözden Geçirilmiş Ulusal Programı hazırlamıştır. Ulusal programda tarımsal açıdan aşağıda genel hatları belirtilen çalışmaların yapılması öngörülmüştür (Kilit 2013, ss. 82-83).

- c. *Ulusal Programda Belirtilen Tarımsal Düzenlemeler*: Entegre idare ve kontrol sisteminin kurulması, çiftlik muhasebe veri ağının kurulması, Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu'na (FEOGA) yönelik idari yapının oluşturulması, veterinerlik çerçeve kanunun çıkarılması ve buna yönelik idari yapı oluşturulması, hayvan sağlığına yönelik yönetmelik ve tebliğlerin çıkarılması, bitki sağlığına uyum konusunda kanun ve yönetmeliklerin çıkarılması ile birlikte kurumsal yapının oluşturulması, ulusal kırsal kalkınma ve ormancılık stratejisinin oluşturulması için genelge ve bakanlar kurulu kararı çıkarılması, gıda güvenliğine yönelik tebliğlerin çıkarılması, ortak piyasa düzenini oluşturulmasına ve izlenebilmesine yönelik bakanlar kurulu kararı ve yönetmeliklerin çıkarılmasıdır.

17 Aralık 2004 tarihinde Brüksel'de gerçekleştirilen AB Konseyi toplantısında 3 Ekim 2005 tarihinde Türkiye ile tam üyelik müzakerelerine başlama kararı alınmıştır. Kararda daha önce adaylık sürecinden geçen ülkelerden talep edilmeyen zorlayıcı şartlar Türkiye'den istenmiştir. Benzer şekilde 3 Ekim 2005 tarihinde yapılan toplantıda Türkiye'nin tam üyeliğinin AB'nin hazmetme kapasitesine bağlı olduğu belirtilmiştir.

Ayrıca Türkiye'nin tam üyeliğinin ucu açık bir süreç olduğu tam üyelik ile sonuçlanamayabileceği belirtilmiştir. Bu durumda Müzakere Çerçeve Belgesi'nde yer alan, 'Türkiye'nin en sıkı bağlarla AB'ye bağlılığı' ifadesi ayrıcalıklı ortaklık anlamı taşımaktadır. Türkiye'nin 35 başlıktan oluşan müktesebat konularında uyum sağlaması durumunda dahi Fransa ve Avusturya gibi ülkelerin tam üyeliğin kabulü için referandum kararı almış olmaları şartların zorluk derecesini ortaya koymaktadır (Gaytancıoğlu, 2009, ss. 175-176).

Yukarıda yer alan ağır şartlar altında Türkiye, Katılım Müzakereleri Fasılları çerçevesinde AB müstebatinin⁴ uyum sağlamak için bir araya gelmiştir. Toplantıdan çıkan sonuçlara göre, 35 fasıldan oluşan müzakerelerin 34. faslı olan kurumlar ve 35. faslı olan diğer konular başlıkları son aşamada ele alınacaktır.

Fasıllar AB Konseyi tarafından belirlenen kriterlerin yerine getirildiğine bakılarak açılacak ve aynı şartları yerine getirdiğinde geçici olarak kapatılacaktır. Bunu yanında tek bir üyenin kararı fasıllarda etkili olacaktır.

Tablo 1'de görüldüğü gibi mevcut durumda müzakereye açılan fasıl sayısı 16 olup, bir tanesi geçici olarak kapatılmıştır. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) ve AB Konseyi'nin siyasi nitelikte engellediği 14 fasıl bulunmaktadır. Bunlardan 8 fasıl, 11 Aralık 2006 tarihinde AB Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi'nde alınan karara istinaden oluşturulan "Ek Protokol"⁵ün uygulanması neticesinde, 6 fasıl ise 8 Aralık 2009 tarihinde GKRY'nin tek taraflı blokesi neticesinde engellenmiştir.

Müzakere başlangıcının ilk aşaması olan tarama süreci 33 fasıl için 2006 yılında sonlanmış olmasına rağmen 9 fasılın tarama sonu raporu Konsey tarafından onaylanmadığından açılış kriterleri Türkiye'ye iletilmemiştir.

⁴ Avrupa Birliği Müktesebatı (*acquis communautaire*), temel Avrupa Birliği antlaşmalarında ve diğer yardımcı hukuk kaynaklarında (tüzük, karar, yönerge vs.) yer alan kural ve kurumlar bütünü ifade etmektedir.

⁵ Ek Protokol uyarınca, Türkiye, GKRY'yi tanımadığı ve limanlarını bu devletin gemilerine açmadığı sürece 8 fasıl hiç açılmayacak olup açılmış fasıllar da kapanmayacaktır. (Acar & Aytüre, 2014, s. 207)

AÇILAN FASILLAR		EK PROTOKOL KARARININ AÇILIŞ KRİTERİ OLDUĞU FASILLAR	
25	Bilim ve Araştırma (Geçici olarak katılmıştır.)	1	Malların serbest dolaşımı
20	İşletme ve sanayi politikası	3	İş kurma hakkı ve hizmet sunma serbestisi
18	İstatistik	9	Mali hizmetler
32	Mali kontrol	11	Tarım ve kırsal kalkınma
21	Trans-Avrupa Ağları	13	Balıkçılık
28	Tüketicinin ve sağlığının korunması	14	Taşımacılık politikası
6	Şirketler hukuku	29	Gümrük Birliği
7	Fikri mülkiyet hukuku	30	Dış İlişkiler
10	Bilgi toplumu ve medya	GKRY'NİN TEK TARAFLI OLARAK BLOKE ETTİĞİ FASILLAR	
4	Sermayenin serbest dolaşımı		
16	Vergilendirme		
27	Çevre	2	İşçilerin serbest dolaşımı
12	Gıda güvenliği, veterinerlik ve bitki sağlığı	15	Enerji
22	Bölgesel politika ve yapısal araçların koordinasyonu	23	Yargı ve temel haklar
		24	Adalet, özgürlük ve güvenlik
17	Ekonomik ve parasal politika	26	Eğitim ve kültür
33	Mali ve bütçesel hükümler	31	Dış, güvenlik ve savunma politikaları
SİYASİ BLOKAJA TABİ OLMAYAN FASILLAR			
5	Kamu alımları	34	Kurumlar (Müzakerelerin sonunda)
8	Rekabet politikaları		
19	Sosyal politika ve istihdam	35	Diğer konular (Müzakerelerin sonunda)

Tablo 1. Katılım müzakerelerinde mevcut durum (Avrupa Birliği Bakanlığı, 2018)

Yukarıda yer alan bilgiler doğrultusunda, ilişkilerin tam üyelik gerçekleşene kadar Gümrük Birliği üzerinden devam edeceği ve şekilleneceği ortaya çıkmaktadır.

3. Türkiye ile AB Tarım Sektörünün Mukayesesi

Türkiye ve AB tarım sektörünün mukayesesi, ekonomik katkı, tarımsal yapı, üretim/tüketim miktarları, verimlilik, destekleme politikaları ve istihdam yönünden yapılmaktadır. Bu durum Gümrük Birliği'ne tarım ürünlerinin dahil edilmesi ve tam üyeliğin gerçekleşmesi durumu öncesi önem arz etmektedir.

3.1. Ekonomik Katkı Yönünden Mukayesesi

Ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeylerinin önemli göstergelerinden biri tarımın ülke ekonomisi içindeki yeridir. Genel olarak ülkelerin tarımla başlayan kalkınma çalışmalarını daha sonra sanayi ve hizmet sektörleri almaktadır. Kalkınmışlık oranına bağlı olarak ekonomi içindeki sanayi ve hizmet sektörlerinin payı artıktıkça tarım sektörünün payı azalmaktadır.

Türkiye ekonomisinde tarımın payı Avrupa ülkelerine oranla daha yüksektir. AB ülkelerinde GSYH’de tarımın payının yüksek olduğu ülkeler ise son katılan grupta olan yüzde 6 oranıyla Bulgaristan ve oranı yüzde 8 olan Romanya’dır. Tarım sektörünün en düşük oranına sahip AB ülkeleri ise yüzde 0,4 ile Lüksemburg ve yüzde 0,9 oranıyla İngiltere’dir. Bu durumda, Türkiye ile AB arasındaki en önemli fark AB’nin büyük üstünlükle gelişmiş ve sanayileşmiş olmasıdır (Uzundumlu, 2012, ss. 66-67).

Tablo 2’de görüldüğü gibi Türkiye’de tarım sektörünün payı AB’ye kıyasla yüksek meydana gelmektedir. Türkiye’de GSYH’nin yüzde 6,2’sini tarım oluştururken, AB’de bu oran yüzde 1,3 ve dünyada yüzde 3,7 olarak gerçekleşmektedir.

ÜLKELER	Toplam GSYH (milyar dolar)	Tarımsal GSYH (milyar dolar)	GSYH’de Tarımın Payı (%)
Dünya	75.848	793	3,7
AB-28	16.487	221	1,3
Türkiye	863	53	6,2

Tablo 2. GSYH içinde tarım payı açısından 2017 verileriyle karşılaştırma (Dünya Bankası, 2018)

Tarımın ekonomiye katkısını belirleyen diğer bir gösterge ise tarım ürünlerinin dış ticareti olmaktadır. Dünya üzerinde tarımsal ürünlerin ticareti gelişmiş ülkeler için göreceli olarak önemini yitirmektedir. Ancak üretim potansiyeli olan ve bu anlamda duyarlılığa sahip gelişmekte olan ülkeler için tarım sektörü dış ticaret açısından önemini korumaktadır. Türkiye açısından tarımın, diğer ürünlerin ticaretinden verilen dış ticaret açığının kapatılmasında önemli rolü bulunmaktadır (Bashimov, 2017, s. 320). Tablo 3’te görüldüğü üzere, tarım sektörünün Türkiye dış ticaretinde AB’ye oranla daha fazla pay sahibi olduğu görülmektedir.

ÜLKELER	Toplam Ürün İhracatı (milyar dolar)	Tarımsal Ürün İhracatı (milyar dolar)	Toplam İhracatta Tarımın Payı (%)	Toplam Ürün İthalatı (milyar dolar)	Tarımsal Ürün İthalatı (milyar dolar)	Toplam İthalatta Tarımın Payı (%)
DÜNYA	18.818	1.396	7,4	18.782	1.429	7,6
AB-27	2.305	151	6,5	2.240	133	5,9
TÜRKİYE	151	16	10,5	251	13	5,1

Tablo 3. Tarımın dış ticarete etkisinin 2013 yılı verileri ile karşılaştırması (FAOSTAT, 2017; İTKİB, 2017)

Gelişmekte olan ülkeler açısından tarım, milli gelir ve ihracata büyük oranda katkı sağlamakla birlikte aynı zamanda istihdam açısından da önemli bir yere sahip olmaktadır. Türkiye’de istihdam piyasalarında tarım sektörünün payı azalma eğilimi göstermesine rağmen hala önemli bir yere sahiptir. AB ve Türkiye tarımsal göstergeler açısından karşılaştırıldığında ortaya çıkan en önemli farklardan biri de tarımsal istihdam oranları olmaktadır (Bashimov, 2017, s. 322). Toplam istihdam içindeki tarım istihdamının oranı Dünya’da yüzde 27, Türkiye’de yüzde

21, AB'de yüzde 5 olarak gerçekleşmektedir. Bu sonuçlara göre Türkiye'nin tarımsal istihdamı AB'ye kıyasla yüksek olup, dünya ortalamasının ise altındadır.

3.2. Tarımsal Yapı Yönünden Mukayese

Bir ülkedeki tarım arazisinin varlığı elde ettiği verimlilik nedeniyle ülke ekonomisine tarımın katkısını gösteren önemli göstergelerinden biri olmaktadır. Tarımsal üretimin başlangıcını oluşturan tarımsal arazi varlığı ülkelerin üstünlüklerinin kıyaslanmasında kullanılan en önemli faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çerçeveden AB ile Türkiye tarımını karşılaştırdığımızda dikkat çeken en önemli fark AB'nin her bir genişleme sürecinde toprak varlığı ile birlikte tarım arazisi varlığını da arttırmış olmasıdır (Güresinli, 2015, s. 3-4).

Tablo 4'te görüldüğü gibi AB üyesi ülkelerin toplam toprak varlığı 432,925 milyon hektar olup, tarımsal arazi varlığı ise 171,593 milyon hektar şeklindedir. Türkiye'nin ise sahip olduğu 78,356 bin hektarlık toprak varlığının 38,911 bin hektarı tarımsal arazi niteliğindedir.

ÜLKELER	Toplam Arazi Varlığı (x1000 ha)	Tarımsal Arazi Varlığı (x1000 ha)	İşletme Başına Tarım Arazisi Ortalaması (ha)	1000 Hektara Düşen Traktör Sayısı (2011)	Traktör Başına Düşen Ekipman Sayısı (2011)
AB	423,794	184,534	13,6	57	10
TÜRKİYE	78,356	38,546	8	45	5,7

Tablo 4. Tarımsal arazi, işletme ölçeği ve makineleşme açısından AB ile Türkiye tarımının karşılaştırılması (FAOSTAT, 2018; Dinler, 2014; Gürlük ve Turan, 2013)

Yapısal yönden tarımda incelenmesi gereken diğer önemli bir konu ise işletme başına düşen arazi miktarıdır. Tablo 4 verilerine göre Türkiye'de işletme başına 8 hektar tarımsal arazi düşerken, AB-27 ortalaması 13.6 hektardır. AB ülkeleri içinde tarımsal işletme başına düşen tarım arazisi bakımından en zengin ülkeler sıralamasında, Danimarka 59,66 hektar ile birinci, Lüksemburg 56,52 hektar ile ikinci, İngiltere 53,51 hektar ile üçüncü ve Fransa 52,10 hektar ile dördüncü sırada yer almaktadır. 5 hektar altında araziye sahip işletme sayıları toplam işletme sayısının Türkiye'de yüzde 65'ini oluştururken, AB'de bu oran yüzde 70 düzeyindedir. 5 ile 50 hektar arası kategoriler Türkiye ile AB arasında oransal olarak yakınlık göstermektedir. Ancak 50 hektar üzeri araziye sahip işletme açısından önemli farklılık olup bu kategorideki işletme oranı AB'de yüzde 5 olup Türkiye'de yüzde 1 düzeyindedir. Bu bilgilere dayanarak Türkiye'deki arazi yapısının AB'ye oranlı daha parçalı olduğu anlaşılmaktadır (Gürlük ve Turan, 2013, ss. 108-109).

AB ile Türkiye tarımı Hayvancılık işletmelerinin büyüklüğü açısından kıyaslandığında ise, tarımsal işletmelerdeki arazi varlığı ile benzer durum gözlenmektedir. Nitekim Türkiye'de hayvansal işletmelerin hayvan varlığı AB işletmelerine oranla oldukça düşük seviyelerde gerçekleşmektedir. AB 'de mevcut büyükbaş hayvan işletmelerinin yüzde 8'i elli baş ve üzeri hayvan varlığına sahipken Türkiye'de bu oran yüzde 0.7 düzeyindedir. Bu durum Türkiye açısından verimliliği olumsuz etkileyen faktörlerin başında gelmektedir (Uzundumlu, 2012, s. 72).

Tarım sektöründe verime etki eden ve ülkeler arası karşılaştırmaya konu olan diğer bir alan ise mekanizasyondur. Makineleşme anlamında son yıllarda Türkiye ilerleme kaydetmiş olmasına rağmen hala AB ortalamasının gerisinde bir varlığa sahiptir. Tablo 4 'de görüldüğü gibi 1000 hektara düşen traktör sayısı 45 olan Türkiye bu açıdan AB'ye yaklaşmakla birlikte

(AB’de 57), traktör başına düşen ekipman anlamında AB’nin yarısı kadar ekipmana sahip olmaktadır (Dinler, 2014, s. 380).

3.3. Üretim Miktarı Yönünden Mukayese

Tarımsal üretimin çerçevesini oluşturan temel unsurlar, bitkisel üretim, hayvansal üretim ve işlenmiş tarım ürünleri üretimi şeklinde sıralanmaktadır. Bitkisel üretim içindeki en önemli ürün, stratejik önemi, yarattığı katma değer ve dünya da en çok yetiştirilen ürün olması sebebiyle tahıllardır. Bundan dolayı tüm dünya ülkeleri bu alanda öncü olabilmek için politikalar üretmektedir (Gürlük ve Turan, 2013, s. 113).

Tablo 5’te görüldüğü gibi dünya tahıl üretiminin yaklaşık yüzde 12’sini AB üretirken, Türkiye yüzde 1,3’nü üretmektedir. AB ile Türkiye kıyaslamasında önemli bir fark, tahıl üretiminin temelini oluşturan buğdayda dekar başına elde edilen verimdir. Buğday üretiminde AB dekaradan 823 kg ortalama verim elde ederken, Türkiye bu seviyenin gerisinde kalmış ve 268 kg verim elde etmiştir. Türkiye’de gerçekleşen bu rakam dünya ortalamasının da altındadır..

ÜLKE	Tahıl Üretimi (Milyon Ton)	Dekara Ortalama Buğday Verimi (Kg)	Sebze Üretimi (Milyon Ton)	Meyve Üretimi (Milyon Ton)	Büyükbaş Hayvan Sayısı (Milyon Adet)	Küçükbaş Hayvan Sayısı (Milyon Adet)
DÜNYA	2610,9	338	1.230	800	1.674,1	2.176,1
AB-28	301,3	823	63,5	38,2	88,4	111
TÜRKİYE	35,1	268	30,0	18	16,1	44,3

Tablo 5. Üretim miktarları bakımından AB ile Türkiye tarımının karşılaştırması (FAOSTAT, 2018; EUROSTAT, 2018; TÜİK, 2018)

Bitkisel üretimin diğer bir önemli kalemini oluşturan sebze ve meyve üretimi açısından bakıldığında, Tablo 5’de görüldüğü gibi, dünya üretiminin yaklaşık olarak yüzde 5’i AB’de üretilmektedir. Türkiye ise dünya sebze ve meyve üretiminin yaklaşık olarak yüzde 2,5’ini gerçekleştirmektedir. AB ile Türkiye’nin bu alandaki kıyaslamasında yüksek seviyede üstünlük bulunmamaktadır. Bu durumda, sebze meyve konusunda Türkiye’de, AB’ye yakın verim düzeyinde üretim gerçekleşmektedir.

Tarımla ilgili sorunlar açısından önemli konuların başında hayvancılık gelmektedir. Hayvansal gıdalar, sağladığı protein ve vitamin değerleri açısından insanların beslenmesinde önemli yer tutmaktadır. İnsanlık nüfusu ve sağlıklı beslenme olanakları arttıkça kırmızı ete talep artmaktadır. Türkiye bu anlamda üretim kapasitesini arttırmasına rağmen tüketim artış hızına ulaşamamış ve 2008 yılından sonra et ithal eder duruma gelmiştir. AB bu anlamda Türkiye’nin oldukça ilerisinde yer almaktadır. Nitekim et üretiminin kişi başına düşen miktarı açısından kıyaslama yapıldığında, bu rakam AB’de 15,9 kg, Türkiye’de ise 4,5 kg olarak gerçekleşmektedir (Gürlük ve Turan 2013, ss. 118-119).

Tablo 5’de görüldüğü gibi hayvansal üretim açısından Türkiye’nin küçükbaş hayvancılık oranı büyükbaş hayvancılık oranının üç kat fazlasına yakındır. Bu durum Türkiye’nin küçükbaş yetiştiriciliğini AB ye oranla daha fazla yaptığının göstergesidir. Hayvancılıkta önemli göstergelerden birisi de hayvan başına elde edilen et ve süt verimidir. Bu çerçevede Türkiye’de büyükbaş hayvanın karkas ağırlığı ortalaması 170 kg iken, AB’de bu rakam 281 kg düzeyindedir. Diğer bir gösterge olan süt verimi açısından ise Türkiye’de inek başı yıllık 2000 kg süt elde edilirken, AB’de 5.500 kg elde edilmektedir. Bu anlamda Türkiye’nin AB’nin büyük oranda gerisinde kaldığı görülmektedir (Dinler, 2014, s. 381).

4. AB'ye Tam Üyelik Sürecinde Türkiye Tarım Sektörünün OTP'ye Uyumu

Daha önce belirtildiği üzere tarım ürünlerinin serbest dolaşımı için OTP'ye uyum, ilişkilerin ilk sütununu oluşturmaktadır. Diğer sütunlar ise tarımsal ürün ticaretinde karşılık tercihli rejim uygulaması ve işlenmiş tarım ürünleri için belirlenen rejim şeklindedir. OTP'ye uyum durumunda tarım ürünlerinin Gümrük Birliği'ne dahil olması ile tercihli rejim ve işlenmiş tarım ürünleri rejimi son bulacaktır. Ancak tarım ve kırsal faslı daha önce belirtildiği gibi 11 Aralık 2006 tarihinde siyasi blokaj sebebiyle askıya alınmıştır. OTP'nin, doğrudan ödemeler, ortak piyasa düzeni, kırsal kalkınma ve yatay konular olmak üzere dört ayağı bulunmaktadır. Bu çerçevede 7 Eylül 2006 tarihinde Avrupa Komisyonu tarafından Türkiye'nin OTP'ye uyumu değerlendirilmiş olup, 24 Şubat 2007 tarihinde 11. fasıl olan Tarım ve Kırsal Kalkınma faslı için beş adet açılış kriteri belirlenmiştir. Bu kriterler şu şekildedir (Alkan, 2015, ss. 55-60).

- a. AB Katılım Öncesi Yardım Aracının (IPARD) akredite edilmesi,
- b. Tarım istatistiklerinin iyileştirilmesine yönelik strateji oluşturulması,
- c. Canlı hayvan ve et ticaretinde kısıtlamaların kaldırılması
- d. Arazi parsel tanımlama sistemi ile çiftçi kayıt sisteminin (ÇKS) geliştirileceğine dair strateji belirlenmesi
- e. Destek stratejisinin üretimden bağımsız olarak hazırlanmasıdır.

Bu kriterler doğrultusunda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı bünyesinde, Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme kurumu (TKDK) 4 Mayıs 2007 tarihinde kurulmuş ve 29 Ağustos 2011 tarihinde yetki devri almıştır. Arazi parsel tanımlama ve ÇKS için strateji hazırlanmış ve Mayıs 2010'da Avrupa Komisyonuna sunulmuştur. 2008 yılında desteklerin üretimden bağımsız hale getirilmesine ilişkin strateji Avrupa Komisyonuna sunulmuş ve 2012 yılında Avrupa Komisyonunun talepleri doğrultusunda güncellenmiştir. İstatistiki bilgiler için strateji hazırlanma aşamasındadır.

Türkiye'deki tarım ürünlerinin açılış kriterlerine uyum sağlamasıyla Ortaklık Konseyi Kararı ile Gümrük Birliği kapsamına alınması söz konusudur. Ancak burada Ortaklık Konseyi Kararlarının oy birliği gerekmektedir. Bu durumda Türkiye OTP'ye tam uyum sağlasa da Gümrük Birliği'nin doğrudan genişleyeceği anlamına gelmemektedir. Bu durumda ortaklık ilişkilerinde yaşanan sorunlar Gümrük Birliğinin güncellenmesini ve genişlemesini gündeme taşımıştır (Alkan, 2015, s. 60).

4.1. Adaylık Sürecinin Türkiye Tarımına Etkileri

AB'ye başvuru sonucunda adaylığı kesinleşen ülkelere AB müktesebatına uyum için mali kaynak aktarılmaktadır. Türkiye bu çerçevede 1999 yılında gerçekleştirilen Helsinki Zirvesinde kazandığı adaylık statüsüne istinaden mali kaynaklardan yararlanmaktadır. Adaylık öncesi süreçte 1964-1995 yılları arasında Türkiye, AB'den çoğunluğu kredi olan toplamda 1 milyar avro mali destek almıştır. 1996-1999 yılları arasında ise 755,3 milyon avro destek almıştır. 2001 yılından itibaren hibe niteliğinde projeler yoluyla yıllık 177 milyon avro verilmesi öngörülmüştür. Bu kapsamda 2002-2006 yılları arasında 164 proje karşılığında AB tarafından Türkiye'ye toplamda 1,3 milyar avro kaynak aktarılmıştır. 2007-2013 tarihleri arasında destekler kırsal kalkınma bileşenini de içine alan IPA (Katılım Öncesi Yardım Aracı) adı altında vermeye başlanmıştır. Bu kapsamda toplamda Türkiye için 4,8 milyar avro ayrılmış olup, bunun 854,6 milyon avrosu kırsal kalkınma içindir. 2014-2020 yılları arası için ise 4,5 milyar avro tahsisat planlanmış olup bunun 912,2 milyon avrosu Tarım ve Kırsal Kalkınma için ayrılmıştır (Avrupa Birliği Bakanlığı, 2018).

AB'nin kırsal kalkınma politikalarına uyum sağlayabilmek, yapısal fonların kullanımı hakkından bilgi ve deneyim kazanmak, ülkelerin tarım sektöründe yapısal iyileştirmeler gerçekleştirmek ve kırsal nüfusunun yaşam kalitesini artırmak için 2007 yılında IPA'nın en önemli bileşenlerinden olan Kırsal Kalkınma Yardım Aracı (IPARD) programı yürürlüğe girmiştir. IPARD'ın stratejik amaçları şu şekildedir:

- a. Yatırımlar gerçekleştirerek tarım sektörünün modernleşmesine yardımcı olmak
- b. AB müktesebatının gerektirdiği; gıda güvenliği, veterinerlik, bitki sağlığı, hayvan refahı ve çevre standartlarına ulaşmayı teşvik etmek,
- c. Kırsal alanların kalkınmasında sürdürülebilirliği sağlamaktır. (TKDK, 2018)

IPARD kapsamında desteklenecek olan sektörlerin finansmanında proje yatırımcısı yüzde 50 oranında kendisi katkı sağlamakta, yüzde 37,5'i AB tarafından, yüzde 12,5'i de Türkiye tarafından karşılanmaktadır.

Bu kapsamda IPARD programının Türkiye'de ki uygulayıcısı Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) 4 yıllık süreçte 11 bin yatırımcı ile protokol yapmıştır. Hibe desteği olarak faaliyete geçen işletmelerde 41 bin kişiye doğrudan iş imkanı sağlanmıştır. Bu işletmeler 50 milyon TL'lik ihracat gerçekleştirmiş olup tam kapasite faaliyet gösterdiklerinde bu rakamın iki katı oranında artacağı öngörülmektedir. 11 bin proje için sağlanan hibe desteği yaklaşık 2,6 milyar TL olup, bu desteklerden hareketle gerçekleşen toplam yatırım 4,6 milyar TL tutmaktadır (Uçar ve Vuran 2016, ss. 60-70).

IPARD aday ülkeleri, AB'nin OTP' nin uygulanması konusunda da hazırlamaktadır. Bu çerçevede Türkiye'nin AB müktesebatına uyumunda en fazla gerekli olan; et, süt, balık ve meyve-sebze sektörlerine odaklanmış olup aynı zamanda gıda zincirinin zayıf halkalarına öncelikli destek vermektedir.

Kırsal ekonominin geliştirilmesi için; arıcılık, tıbbi aromatik bitkiler, süs bitkileri, geleneksel ürün işletmeleri, kırsal turizm ve su ürünleri yetiştiriciliğine destek sağlamaktadır (Olgun ve Sevilmiş, 2017, s. 29). IPARD programlarının Türkiye tarımına ve kırsalına etkileri aşağıdaki gibidir:

- a. Ekonomik canlılık yaratmakta, istihdam sağlamakta, kırsalda yaşayan insanları yatırım konusunda teşvik etmektedir.
- b. AB ve uluslararası standartlara sahip, yüksek kapasiteli, modern tarımsal işletmeler faaliyete geçmiştir.
- c. Destek verdiği işletmelerden, Hayvan sağlığı ve refahı, insan sağlığı, gıda güvenliği ve çevrenin korunması gibi konularda üretim yapılmasını talep ederek bu alanlarda iyileşme sağlamaktır.
- d. Kurulan modern tarımsal işletmeler, çevresinde kurulu diğer işletmeler için doğru örnek oluşturmaktadır.
- e. Proje kültürünün gelişimine katkı sağlamaktadır.
- f. Desteklenen projeler usulsüzlüğe meydan vermemek adına beş yıl boyunca takip edildiğinden izleme kültürünün oluşmasına katkı sağlamaktadır.
- g. Fonlardan faydalanan işletme sayısı arttıkça makine pazarı genişlemekte, böylelikle tarımsal makine üreten firmaların gelişimine katkı sağlamaktadır.
- h. Besicilikte en az 30, süt hayvancılığında en az 10 hayvan kapasiteli işletmelere destek vererek, büyüklük açısından ekonomik sürdürülebilirliği olan işletmelerin oluşumunu teşvik etmektedir.

- i. Mali desteğin yanında faydalanıcılara ve potansiyel faydalanıcılara üretim teknikleri ve işletme sürdürülebilirliği konusunda eğitim vererek üreticileri bilinçlendirmektedir.
- j. Ön finansman için 18 kuruluş ile protokol imzalanarak, bu alanda kredi imkanlarına ulaşımı kolaylaştırmaktadır. (Olgun ve Sevilmiş 2017, ss. 29-33)

4.2. Tam Üyelik Gerçekleşmeden Tarım Ürünlerinin Gümrük Birliği'ne Dahil Edilmesinin Türkiye Tarımına Olası Etkileri

Gümrük Birliği, Türkiye'nin AB'ye entegrasyonunu amaçlayan, çerçevesi 1963 Ortaklık anlaşması ile belirlenen, 1973 yılı Katma Protokolü ve 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi kararı ile uygulama usul ve esasları düzenlenen süreçtir. Bu sürecin Türkiye'ye önemli katkıları şunlar olmuştur:

- a. Sanayi ürünlerinin sıfır gümrükle AB ülkelerine ihraç edebilmesi ile elde ettiği olumlu değişim ve ekonomiye katkısı en önemli kazanımdır.
- b. Türkiye'nin AB müktesebatına uyumu için yerine getirmesi gerekli olan sorumlulukları konusunda önceden mesafe almasını sağlamış ve müzakere sürecinde hızlandırmıştır.
- c. Dünya Ticaret Örgütü'nün uluslararası ticarete getirdiği kurullarla Gümrük Birliği kuralları örtüşmektedir. Türkiye, Gümrük Birliği tecrübesi ile DTÖ'ye karşı yükümlülüklerini yerine getirmede ve dünya piyasalarına entegrasyonunda ivme kazanmıştır.
- d. Türkiye'nin uluslararası düzeyde üretim kalitesinin yükselmesine ve tüketicinin maksimum faydasını sağlayacak amaçlar doğrultusunda, rekabet kapasitesinin artırılmasına çerçeve oluşturmuştur. (Soğuk ve Uyanusta 2004, ss. 151-155).

Gümrük Birliği, Türkiye ile AB arasındaki sanayi ürünleri ticareti üzerine geçerlidir. Gümrük Birliğinin tarım ürünlerini de içine alacak şekilde genişlemesinden Türkiye'nin beklentisi, mevcut anlaşmadan kaynaklı sorunları gidermek ve AB pazarında rakip olduğu üçüncü ülkeler karşısında avantaj elde etmek iken, AB'nin beklentisi sanayide olduğu gibi tarım ve hizmetler gibi diğer sektörler de dahil olmaktır. Bu aşamada Gümrük Birliği'nin mevcut sorunlarını belirtmek önem arz etmektedir. Gümrük Birliğinin mevcut sorunları şu şekildedir⁶.

- a. AB'nin Gümrük Birliği dışındaki üçüncü ülkelerle yaptığı antlaşmalar neticesinde Türkiye'nin ekonomik avantajının son bulması,
- b. AB'nin ticaret politikalarına Türkiye'nin uyum sağlama zorunluluğuna rağmen karar mekanizmasında yer almaması,
- c. AB'nin Serbest Ticaret Anlaşması (STA) imzaladığı ülkelere ait sanayi ürünleri Türkiye'ye gümrüksüz girerken, Türkiye'nin aynı ülkelere mallarını gümrüksüz gönderiyor olması,
- d. Uyuşmazlık durumlarında çözüme ulaştıracak düzenlemelerin yetersizliği ve onların işletilememesi,
- e. Nakliyenin büyük kısmını karayolu ile yapan Türkiye'ye getirilen kamyon kotaları,

⁶ <http://ikv.org.tr>. Erişim Tarihi: 11.02.2018

- f. Sanayi malları serbest dolaşırken, vize engellemesi sebebiyle malları üreten ve ticaretini yapan kişilerin serbest dolaşım hakkından yararlanamıyor olmasıdır.

Tarım ürünlerinin Gümrük Birliği kapsamına alınması ile AB-Türkiye arasında gümrük vergileri kalkacak ve üçüncü ülkelere karşı AB Ortak Gümrük Tarifeleri uygulanacaktır. AB Ortak Gümrük Tarifesi Türkiye'nin uyguladığından oldukça düşüktür. Mısır, Güney Kore ve Norveç'ten sonra Türkiye dünyada tarım ürünlerine en yüksek vergi uygulayan dördüncü ülke konumundadır. Türkiye ortalama tarımsal ürünler vergi oranı yüzde 42,2 olup, AB'de bu oran yüzde 12,2 düzeyindedir. Türkiye açısından gümrük tarifelerinin düşürülmesi, yüksek tarifelerle koruma altına almaya çalıştığı yüksek maliyetli üretimin yerini, başka ülkelerdeki düşük maliyetli üretimin alması anlamına gelmektedir. Bu durumda gümrük vergileri ile korumaya çalıştığı tahıl ve kırmızı et gibi sektörlerde üretimin yerini yüksek maliyetlerden dolayı ithalat alacaktır. AB ülkeleri OTP finansmanından yararlanarak ve karar alma süreçlerinde yer alarak bu ve benzeri sorunlarla baş edebilmektedir. Ancak Türkiye tam üye olmadan bu olanaklardan yararlanamamaktadır (Alkan 2015, ss. 67-68).

Türkiye ile AB arasında mevcut Gümrük Birliği'ne tarım ürünlerinin de dahil edilmesi durumunda oluşabilecek etkiler *Global Trade Analysis Project* (GTAP) çalışması ile değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucuna göre Gümrük Birliği ile Türkiye'nin tam olarak entegre olması durumunda Türkiye için toplamda yaklaşık olarak oluşacak refah artışı 442 milyon dolar olup, AB için 124 milyon dolar olacaktır. Araştırmanın üretim miktarları üzerindeki sonuçlarına göre Türkiye yaş sebze meyve üretimi yüzde 6,34 oranında artacak, bu alanda AB'de de yüzde 0,72 oranında düşüş yaşanacaktır. AB açısından yaş sebze meyve ile birlikte üretim miktarı düşecek ürün yüzde 2,92 ile şeker olup diğer tüm ürünlerinde üretim artışı gerçekleşecektir. Türkiye için en yüksek düşüş oranı yüzde 7,65 ile canlı hayvan ve et ürünlerinde, yüzde 2,92 ile süt ürünlerinde yaşanacaktır. Bir diğer araştırma konusu olan fiyat düzeylerinde değişkenler açısından bakıldığında Türkiye'de yaş sebze meyve fiyatları %8,88, canlı hayvan ve et ürünleri fiyatları yüzde 3,23 ve süt ürünleri fiyatları yüzde 0,84 oranında düşecektir. Bu rakamlardan hareketle özellikle Türkiye'nin rekabet gücü açısından geride kaldığı ürünlerin Gümrük Birliği'ne girmeden önce dikkatli bir şekilde incelenip gerekli tedbirleri alması gerekmektedir (Özer ve Özden 2015, ss. 80-82).

Tarım ürünlerinin Gümrük Birliği kapsamına alınması durumunda tarım sektörüne muhtemel etkileri özetle aşağıdaki gibi olacaktır;

- Türkiye hayvancılık sektöründe AB'ye kıyasla yeterli düzeyde olmadığından ve AB'ye üye olan Akdeniz ülkelerinde tecrübe edildiği gibi (İtalya, İspanya, Yunanistan) Türkiye'nin hayvancılık ürünleri ithalatı artacaktır.
- Dünya buğday üretimi yaklaşık 700 milyon ton olup bunun 150 milyon tonunu AB üretmektedir. Türkiye'nin üretimi 20 milyon ton civarındadır. Tarım ürünlerinin Gümrük Birliği'ne dahil edilmesiyle birlikte mevcut buğday ithalatı oranında artış beklenmektedir.
- Süt ve süt ürünleri ithalatında artış beklenmektedir.
- Türkiye'nin AB'ye ihracatındaki artışın meyve sebze, kısmen bazı tahıllarda ve kabuklu ürünlerde olacağı beklenmektedir. Kanatlı hayvan sektörünün de bu ürünlerle birlikte AB ile rekabet edeceği öngörülmektedir.

8 Nisan 2014 tarihli Dünya Bankası raporunda açıkladığı gibi her iki taraf içinde bazı ürünler hassas niteliktedir. Bu sebeple ithalat artışının yüksek olabileceği ürünlerin çokluğu genişlemenin önündeki engeller olarak ortaya çıkmaktadır. Bu hassasiyetten hareketle, müzakereler-

rin ürün bazlı olarak değerlendirilmesi ve oluşturulacak pozitif liste üzerinden düşük hızda bir serbestleşmenin gerçekleştirilmesi, verilen tavizlerin zararını en aza indirecektir (İKV, 2018).

4.3. OTP 'ye Uyum ve AB'ye Tam Üyelığın Tarım Sektörüne Olası Etkileri

Daha önce belirtildiği üzere Tarım ve Kırsal Kalkınma Faslı 11 Aralık 2006 tarihinde askıya alındığından, tarım sektörünün AB müktesabatına uyum görüşmeleri başlayamamıştır. Önünde bununla ilgili bir takvim olmamasından kaynaklı belirsizliğe rağmen Türkiye tarımının OTP'ye uyumuyla ilgili karşılaşılabilecek sorunlar ve sağlayacağı faydaları etki alanları üzerinden incelemek gerekmektedir. Türkiye'nin OTP' ye bağlantısı KOB ile sağlanmaktadır. Bu çerçevede yol haritası niteliğinde olan ve yükümlülükler içeren dört adet KOB, 2001 ile 2008 yılları arasında hazırlanmıştır (Dinler 2014, ss. 385-386).

AB'nin dinamik politika alanlarının başında gelen OTP, Gümrük Birliği uygulamaları üzerinden Türkiye ekonomisine etki etmektedir. Türkiye'nin dış ticaretinin yaklaşık yarısını AB ile gerçekleştiriyor olması OTP'yi önemli kılan etkenlerin başında gelmektedir. Oluşumundan itibaren gerçekleştirdiği reformlarla güncellenen OTP' ye, üye ülkelerin olduğu gibi Türkiye gibi aday ülkelerin de uyum yükümlülükleri bulunmaktadır. Bu çerçevede Türkiye'nin Cumhuriyet dönemine kadar dayanan tarım ve toprak reformu çalışmalarını, dışsal etken olarak OTP yükümlülüklerinden de etkilemektedir. OTP' ye uyum için sağlanan motivasyonla Türkiye tarımında kapasitenin artırılması, tarımsal verilerin kayıt altına alınması, bitki ve hayvan sağlığına standartların getirilmesi, arazilerin birleştirilmesi gibi konularda yatırım ve yasal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir (Kalaycı 2012, ss. 128-129). OTP' nin Türkiye tarımına sağladığı ve sağlayacağı dönüştürücü etkiler altı başlık altında toplanmaktadır. Bunlar refaha, üretime, tüketime, dış ticarete, bütçeye ve teknik gelişime olan etkiler olarak sıralanmaktadır.

Katılım zamanının belirsizliği nedeniyle kesin bir etki değerlendirmesi yapmak olanaksızdır. Gerçek etkilerin belirlenmesi, uzun süreli katılım öncesi dönemde Türkiye'nin tarım politikalarındaki davranışları ile yakından ilgili olmaktadır. Dünya piyasalarındaki gelişmelerde bu anlamda değişkenliğe sebebiyet vermektedir. Ancak tüm bunlara rağmen genel olarak bazı nitel sonuçlar öngörülebilmektedir.

Refah Üzerine Etki

Türkiye'nin OTP'ye uyum ve AB'ye tam üyeliğinin gerçekleşmesi durumunda oluşacak refah etkileri; üretici refahı, tüketici refahı ve bunların birleşiminden oluşan toplumsal refah olarak üç grupta incelenmektedir. 2015 yılı için benzer çalışma Eruğur tarafından yapılmıştır. Yapılan tahlilin sonuçlarına göre, tam üyelik halinde toplam refah açısından bakıldığında, sonuçlarda değişiklik beklenmemektedir. Ancak üretici ve tüketici refahı ayrı ayrı değerlendirildiğinde farklılık ortaya çıkmaktadır.

AB ve Türkiye'nin tarım politikalarında değişikliğe gitmediği varsayımından hareketle yapılan analiz sonuçlarına göre OTP'ye uyumun tüketici refahı üzerinde olumlu etkileri gözlenmiştir. Bunun esas nedeni piyasa içinde ürün fiyatlarının düşecek olmasıdır. Üretici refahında ise OTP kapsamında sağlanan doğrudan tarımsal desteklerin miktarı belirleyici olacaktır. Tahıl ve yağlı tohumlar gibi bazı ürünlerin üretimden çekilecek olmasından dolayı zararın OTP fonlarından karşılanmaması durumunda üretici refahı üzerinde olumsuz etkiler çıkarması ihtimaldir (Kalaycı 2012, ss. 141-142).

	Akder ve Ark. 1988 yılı tahmini			Akder ve Ark. 1995 yılı tahmini			Ertuğrul 1995 yılı tahmini			Çakmak ve Kasnakoğlu 2005 yılı tahmini		
	Türkiye AB Dışında	Türkiye AB İçinde	Değişim	Türkiye AB Dışında	Türkiye AB İçinde	Değişim	Türkiye AB Dışında	Türkiye AB İçinde	Değişim	Türki- ye AB Dışında	Türkiye AB İçinde	Değişim
	Milyon Dolar		%	Milyon Dolar		%	Milyon Dolar		%	Milyon Dolar		%
Toplumsal Refah	29,900	35,400	18	47,300	58,600	24	36,800	45,400	23	100	103	3
Üretici Refahı	6,400	13,200	106	10,500	15,000	42				100	85	-15
Tüketici Refahı	23,500	22,200	-6	36,800	43,600	19				100	112	12
Üretim Fiziksel	100	103	3	100	106	6	100	109	9	100	94	-6
Üretim Parasal	14,863	20,229	36	23,653	24,352	3	23,435	19,917	-15	39,231	31,613	-19
Tüketim Fiziksel	100	104	4	100	103	3	100	106	6	100	108	8
Tüketim Parasal	12,481	15,140	21	21,929	22,010	0	22,002	20,760	-6	35,727	31,241	-12
Ticaret Dengesi: İthalat - İhracat	776	4,133	430	895	1,212	35	924	2,769	200	899	-1,917	-313

Tablo 6. OTP'ye uyumun Türkiye tarım sektörüne olası etkileri (Ertuğrul, 2003)

Üretim Üzerine Etki

OTP'ye uyum halinde, Türkiye tarımında üretim deseninin ve tarımsal üretim miktarının önemli oranda etkilenmesi beklenmektedir. Tablo 6'da görüldüğü gibi üretim miktarındaki değişiklik beklentisini, Akder ve arkadaşları 1995 yılı için yüzde 6, Ertuğrul aynı yıl için yüzde 9 artış, Çakmak ve Kasnakoğlu ise 2005 yılı için yüzde -6'lık azalış olarak öngörmüştür. Üretimde beklenen bu azalmaya, reformlarla birlikte meydana gelen fiyat düşüşlerinin sebep olacağı değerlendirilmektedir (Yenilmez ve Bayraç, 2005, s. 38).

Tarımsal ürünlerin parasal değerlerle ilgili olarak benzer durum tahmin edilmiştir. Bu bağlamda Tablo 6'da görüldüğü gibi Akder ve arkadaşları 1988 ve 1995 yıllarında üretimde parasal değerler açısından artış olacağı öngörülmüştür. 2005 yılı tahminine göre Çakmak ve Kas-

nakoğlu'nun görüşü üretimin parasal değerler açısından düşüş göstereceği yönündedir. Benzer beklenti Ertuğrul için 1995 yılı içinde geçerlidir (Ertuğrul, 2003, s. 9).

Bölge ve sektör bazlı yapılan bir diğer çalışma Finlandiya Devleti Ekonomik Araştırmalar Merkezi Uzmanları tarafından 2007 yılında gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucuna göre Türkiye tarım sektöründe yüzde 4,5'lik daralma olacağı tahmin edilmiştir. Doğruel ve arkadaşları tarafından 2003 yılında yapılan çalışmada Kırsal Ekonomilerin dezavantaj sahibi olduğu ve tam üyeliğin gerçekleşmesi durumunda tarımsal üretim miktarının düşeceği tahmin edilmiştir (Gürlük ve Turan 2013, ss. 141-142).

Tüketim Üzerine Etki

Tablo 6'da görüldüğü gibi Türkiye tarımının AB'ye entegrasyonu tarım ürünlerinin tüketimini büyük oranda etkilemesi beklenmektedir. Ertuğrul'un 1995 yılı tahminine göre tüketim miktarı yüzde 6 oranında artarken parasal olarak yüzde -6 oranında azalacaktır. Çakmak ve Kasnakoğlu'nun 2005 yılı tahmini de benzer eğilimi göstermekte olup; beklentisi yüzde 8 oranında toplam tüketim miktarının artacağı, yüzde -12 oranında parasal azalma olacaktır.

Eruygur'un 2006 yılında yaptığı simülasyon çalışmasında 2015 yılı tahminleri değerlendirilmiştir. Çalışmasında Türkiye'nin AB içi ve AB dışı senaryolarının tarıma etkileri incelenmiştir. Ortaya çıkan sonuçlara göre Türkiye'nin AB içinde olması durumunda tarımsal ürünlerin piyasa iç fiyatlarının düşeceği, buna bağlı olarak tüketimin artacağı öngörülmüştür. Yine Eruygur'un yaptığı çalışma sonuçlarında, Türkiye'nin AB dışında kalması durumunda ise özellikle hayvansal gıdalardan et ve sütte yüksek oranda fiyat artışlarının olacağı, bu alanda üretimin tüketimi karşılamayacağı, vergilerin yüksek olması sebebiyle ithalatın fiyatları düşüremeyeceği tahmin edilmiştir (Kalaycı 2012, ss. 140-141).

Ortaya çıkan bu durum hayvansal ürünler tüketiminde daha fazla belirgin olacaktır. Türkiye'nin OTP'ye uyumu halinde tüketiciler tarımsal ürünleri ve özellikle hayvansal ürünleri daha fazla miktarda tüketecek karşılığında ise daha az ücret ödeyecektir. Ayrıca gerçekleştirilen reformların, sağlıklı ve kaliteli ürüne ulaşımı konusundaki faydaları, toplumun beslenme düzeyi ve kalitesine de olumlu etki sağlayacaktır (Ertuğrul 2003, ss. 9-10).

2015 yılı için benzer çalışma Eruygur tarafından yapılmıştır. Yapılan tahlilin sonuçlarına göre, tam üyelik halinde toplam refah açısından bakıldığında, sonuçlarda değişiklik beklenmektedir. Ancak üretici ve tüketici refahı ayrı ayrı değerlendirildiğinde farklılık ortaya çıkmaktadır.

AB ve Türkiye'nin tarım politikalarında değişikliğe gitmediği varsayımından hareketle yapılan analiz sonuçlarına göre OTP'ye uyumun tüketici refahı üzerinde olumlu etkileri gözlenmiştir. Bunun esas nedeni piyasa içinde ürün fiyatlarının düşecek olmasıdır. Üretici refahında ise OTP kapsamında sağlanan doğrudan tarımsal desteklerin miktarı belirleyici olacaktır. Tahıl ve yağlı tohumlar gibi bazı ürünlerin üretimden çekilecek olmasından dolayı zararın OTP fonlarından karşılanmaması durumunda üretici refahı üzerinde olumsuz etkiler çıkarması ihtimaldir (Kalaycı 2012, ss. 141-142).

Dış Ticaret Üzerine Etki

Tablo 6'da görüldüğü gibi Akder ve arkadaşlarının 1988 yılına göre yaptığı çalışmada, Türkiye'nin AB içinde olmasının olmamasına oranla yüzde 430 gibi dış ticaret açısından lehine gelişeceğini tahmin edilmiştir. Yine 1995 yılı tahminlerinde Türkiye lehine yüzde 35'lik dış ticaret dengesi farkını öngörmüşlerdir. Ancak 2005 yılı için çalışma yapan Çakmak ve Kasnakoğlu'na göre yüzde -313 oranında dış ticaret dengesinde negatif etki yaşanacağı öngörülmüştür.

Türkiye'nin AB'ye olası üyeliğinin ihracat yönlü etkisi istatistiki modellerle araştırılmıştır. 2011 yılında Atıcı ve Ark. tarafından gerçekleştirilen bu çalışmada Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğinin tarım ürünleri ihracatında kayda değer bir artış yaratmayacağı sonucuna ulaşılmıştır (Gürlük ve Turan, 2013, s. 142).

Sonuç olarak 1988 ve 1995 yıllarında yapılan çalışmalarda Türkiye'nin AB'ye olası üyeliğinin dış ticaretinde lehine sonuçlar ortaya çıkarırken, 2005 ve sonrası tahminlerde aleyhte sonuç çıkmaktadır. Ortaya çıkan bu durum, AB'nin liberal politikaları ile verim ve rekabet gücünü artıran reformlarını, Türkiye'nin göz ardı etmesinden kaynaklanmaktadır (Yenilmez ve Bayraç, 2005, s. 38).

Bütçe Üzerine Etki

Türkiye'nin AB'ye tam üye olarak OTP'ye entegre olması durumunda AB bütçesi üzerine etkilerine ilişkin olasılıklar; kullanılan model, varsayım ve yapıldığı yıla göre farklılıklar ortaya çıkarmaktadır. Bu doğrultuda yapılan çalışmaların bir kısmına ait sonuçlar şu şekildedir:

1995 yılına göre Akder ve Ark. ile Ertuğrul'un yaptığı çalışmalarda, Türkiye'nin üyeliği durumunda, AB'nin tarım harcamalarına ayırdığı bütçesini arttırması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda Türkiye tarımı için harcanacak miktarı Akder ve arkadaşları 3,1 milyar dolar, Ertugrul ise 1,8 milyar dolar olarak öngörmüştür. Kırsal kalkınma, çevre ve yapısal fonlar ile tarım sektörüne kaynak akışının artacağı beklenmektedir (Yenilmez ve Bayraç, 2005, s. 39).

Bu konudaki bir diğer çalışmayı 2000 yılında, 2010'da Türkiye'nin AB'ye üyeliği ihtimaline göre yapan Acar'a göre, destekleme politikalarında köklü değişiklik olmazsa, Türkiye tarımının AB bütçesine maliyetinin yıllık 9,5 milyar dolar olacağı yönündedir. Diğer bir çalışmayı Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) 2004 yılında yaparak 2014 ve 2020 yılı tahminlerini ortaya çıkarmıştır. Buna göre Türkiye'nin AB bütçesine katkısının 2014 yılında 4,9 milyar avro, 2020 yılında 8,8 milyar avro olması öngörülmüştür. Aynı çalışmada Türkiye'nin AB bütçesinden 2014 yılında 6,8 milyar avro, 2020 yılında 7,8 milyar avro destek alacağı tahmin edilmiştir.

Avrupa Komisyonu'nun aynı yıl yaptığı 2015 yılı tahmininde Türkiye'nin AB bütçesine yapacağı tarımsal katkının 3 milyar avro iken AB'nin Türkiye tarımına katkısı 8,3 milyar avro olarak tahmin edilmiştir. Eraktan ve Öner'in 2006 yılında yaptığı çalışmada AB'nin yeni üye ülkelere uyguladığı doğrudan ödemelerde 10 yıllık geçiş dönemi kuralını Türkiye içinde uygulayacağı varsayımından hareketle, 2015 yılından 2025 yılına kadar tarımsal ödemelerin AB bütçesi üzerinde etkisinin olmayacağı tahmin edilmiştir. 2025 yılında ise AB bütçesinden Türkiye'ye 2,3 milyar avro kırsal kalkınma, 5,3 milyar avro doğrudan ödeme ve 660 milyon avro pazar desteği ile birlikte toplamda 8,2 milyar avro aktaracağı öngörülmüştür (Acar ve Aytüre 2014, ss. 222-223).

Bu bilgilerden yola çıkarak Türk tarımının AB'ye uyumunun tarımsal desteklerin azaltıldığı ve geçiş sürelerinin uygulandığı bir dönemde gerçekleşmesi durumunda AB bütçesine önemli bir yük getirmeyeceği öngörülmektedir. Günümüzdeki ilişkilerin gelişimi de üyeliğin böyle bir zamanda gerçekleşeceğini göstermektedir. Bu durumda Türkiye'nin izlemesi gereken yol; AB desteklerine güvenmeden, tarımında etkinlik ve verimi geliştirici politikalar üreterek, rekabet edebilirliğini arttırmaktır (Dinler, 2014, s. 338).

Teknik Gelişme Üzerine Etki

Türkiye'de ki tarımsal işletmeler genel olarak AB'ye oranla, küçük, verimsiz, çok parçalı ve teknoloji kullanımında yetersiz işletmelerdir. Türkiye'nin tarımsal işletmeleri yaklaşık 5 hektar olup bu rakam AB işletmelerinin büyüklüğünün üçte biri oranındadır. Dekar başına elde edilen

verim açısından bakıldığında, ürünler arası farklılık göstermekle birlikte, AB'nin yarısı ile beşte biri arasında değişen oranlarda verimliliğe sahiptir (Ertuğrul, 2003, s. 10).

Bu nedenle doğal sebeplerle üstünlük sahibi olduğu ürünler ile sebze, meyve, tütün, kabuklu yemişler, pamuk gibi bitkisel ürünler dışında, özellikle de büyükbaş hayvancılık sektöründe AB ile rekabet etmesi olanaksız görünmektedir. Türkiye ortaya çıkan bu sorunla baş edebilmek için AB üyeliğinin yaratacağı rekabet ortamı ile birlikte köklü reformlar gerçekleştirerek işletme yapılarını iyileştirmek, verim düzeyi ve teknoloji kullanımını artırmak zorunda kalacaktır (Yenilmez ve Bayraç 2005, ss. 38-39).

5. Sonuç

Türkiye'de tarım politikalarını yönlendiren ve tarım sektörünün reforme edilmesine etki eden dışsal etkenlerin başında DTÖ tarım anlaşmaları ve AB'ye tam üyelik için gerçekleştirilen OTP'ye uyum çalışmaları gelmektedir. Bu çerçevede, verimliliği arttırmaya, insan ve çevre sağlığını korumaya, gıda güvenliğini sağlamaya, üretici ve tüketici refahını yükseltmeye, tarımsal işletmelerin kapasitelerini büyüterek modernize etmeye, üreticileri eğitmeye yönelik düzenleme ve teşvikler gerçekleştirilmiştir.

AB-Türkiye ilişkilerinin temelini oluşturan Ankara Anlaşmasının imzalandığı 1963 yılından günümüze kadar geçen 55 yıllık sürede gerçekleştirilen çalışmalar Türkiye tarım sektörünü üretimde verimlilik, teknoloji kullanımı, işletme kapasitesi, makinalaşma, dış ticaret, yönüyle etkilemiştir. Adaylık sürecinin sorumlulukları, AB üyesi olamadan gerçekleştirilecek Gümrük Birliği ve üye ülke olma durumunda muhtemel etkiler, tüketim, üretim, teknik gelişme, bütçe, dış ticaret çerçevesinde değerlendirilebilecek gelişmelerdir.

Günümüzde AB ile Türkiye ilişkilerinin geleceğine ilişkin belirsizlik devam etmekte ve siyasi gerekçelerden kaynaklı olarak, müzakere sürecinin askıya alınan başlıklarının açılma zamanlaması belirsizdir. İlişkilerin geleceğine yönelik; tam üyelik, tam üyelikten farklı ayrıcalıklı ortaklık veya Gümrük Birliği güncellemeleri gibi farklı görüşler bulunmaktadır. Tüm bu belirsizliğe rağmen AB'ye uyum sürecinin Türkiye tarım sektörünün gelişimine dinamizm kazandırdığı ve fayda sağladığı görülmektedir.

Bu durumun etkisiyle, tarım ürünleri milli hasılaya 53 milyar dolar katkı sağlamış, 20 milyar dolar tarımsal ihracat gerçekleştirilmiş, tarımın en önemli sorunlarından olan dağınık ve parçalı arazi yapısını iyileştirebilmek adına toplulaştırma çalışmaları başlatılmış ve miras yoluyla bölünmenin önüne geçebilmek için yasal düzenlemeler gerçekleştirilmiş, dekar başına verim artmış, 1961 yılından günümüze traktör sayısı 25 kar artarak 25 hektara bir traktör düşer konuma gelmiştir. Bu bağlamda, üyeliğin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğine bakılmadan ve AB'nin ayrımcı uygulamalarının dışında tarım sektöründeki reformların devamlılığı esas alınmalıdır.

Kaynakça

Acar, M., ve Aytüre, S. (2014). *Dünyada ve Türkiye'de Tarım ve Tarım Politikalarının Geleceği*. Bursa: Ekin.

- Alkan, U. (2015, Eylül). www.tarim.gov.tr [Erişim Tarihi: 29.03.2018]
- Bashimov, G. (2017). Türkiye'nin Tarım ve Gıda Ürünlerinde Karşılaştırmalı Üstünlüğü. *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 4(3), 319-330.
- Bürgin, D. E. (2017). www.academia.edu [Erişim Tarihi: 16.02.2018]
- Çakmak, E. H., ve Kasnakoğlu, H. (2016). *Küreselleşen Dünyada Tarım-Gıda İlişkileri, Dış Ticareti ve Politika*. İstanbul: Türkiye İhracatçılar Meclisi.
- Candan, A. (2004). *Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası*. İktisadi Kalkınma Vakfı.
- Dinler, Z. (2014). *Tarım Ekonomisi*. Bursa: Ekin.
- Ercan, M. (2010). Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası ve Türkiye'deki Gelişmeler. *Akademik Bakış Dergisi*, 22, 1-13.
- Ertuğrul, C. (2003). *Türk Tarımının OTP'ye Uyumunun Olası Ekonomik Etkileri: AB Genişleme Sürecinde Türkiye*. Ankara: TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası.
- Gaytancıoğlu, O. (2009). *Türkiye'de ve Dünya'da Tarımsal Destekleme Politikası*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Güresinli, C. N. (2015). Avrupa Birliği ve Türkiye Tarımsal Destekleme Politikaları ve Yapısal Politikalarının Tarihi Gelişiminin Değerlendirilmesi. *AB Uzmanlık Tezi*, Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Gürlük, S., ve Turan, Ö. (2013). *Avrupa Birliği ve Türkiye: Türkiye Tarımı ve Ortak Tarım Politikası*. Bursa: Ekin.
- Kalaycı, İ. (2012). *Türkiye Tarım Sektöründe Yapısal Dönüşüm Politikaları (1923-2023)*. İstanbul: İktisadi Araştırmalar Vakfı.
- Karlık, R. (2007). *Avrupa Birliği ve Türkiye*. İstanbul: Beta.
- Kilit, G. (2013). *Sorularla AB Politikaları: Ortak Tarım Politikası*. İktisadi Kalkınma Vakfı.
- Olca, C. A. (2016). Avrupa 2020 Stratejisi Doğrultusunda OTP'nin Değişim Trendleri ve Yönelimleri. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 15(2), 97-124.
- Olgun, F. A., ve Sevilmiş, G. (2017). AB Katılım Öncesi Yardım Aracı IPARD ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 25-36.
- Özer, O. O., ve Özden, A. (2015). Tarım Ürünlerinin Gümrük Birliği Kapsamına Alınması Durumunda Yaş Sebze ve Meyve Sektörü Üzerinde Yaratacağı Etkiler. *Selçuk Tarım Bilimleri Dergisi*, 77-83.
- Soğuk, H., ve Uyanusta, E. (2004). *Gümrük Birliğinin Türkiye Ekonomisine Etkileri*. İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı.
- Tetik, Z. Ö. (2015). Avrupa Birliği'nin Gıda ve Tarım Ürünleri Ticaretine İlişkin Değerlendirmeler. *AB Uzmanlık Tezi*. Ankara: Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı.
- Uçar, M., ve Vuran, Y. (2016). IPARD Programının Ülkemiz İstihdamına Etkisi. *International Journal of Academic Value Studies*, 58-81.
- Uzundumlu, A. S. (2012). AB Ülkeleri ile Türkiye Tarımsal Yapısının Karşılaştırılması. *Alınları Zirai Bilimler Dergisi*, 23(2), 64-73.
- Yenilmez, F., ve Bayraç, H. N. (2005). Türk Tarımının AB Ortak Tarım Politikasına Uyum Çalışmaları ve Olası Ekonomik Etkileri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 24-41.

Yılmaz, Ç. (2009). *Türkiye AB Tarım İlişkilerinde Dönüm Noktaları (1964-2009)*. Ankara: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı.